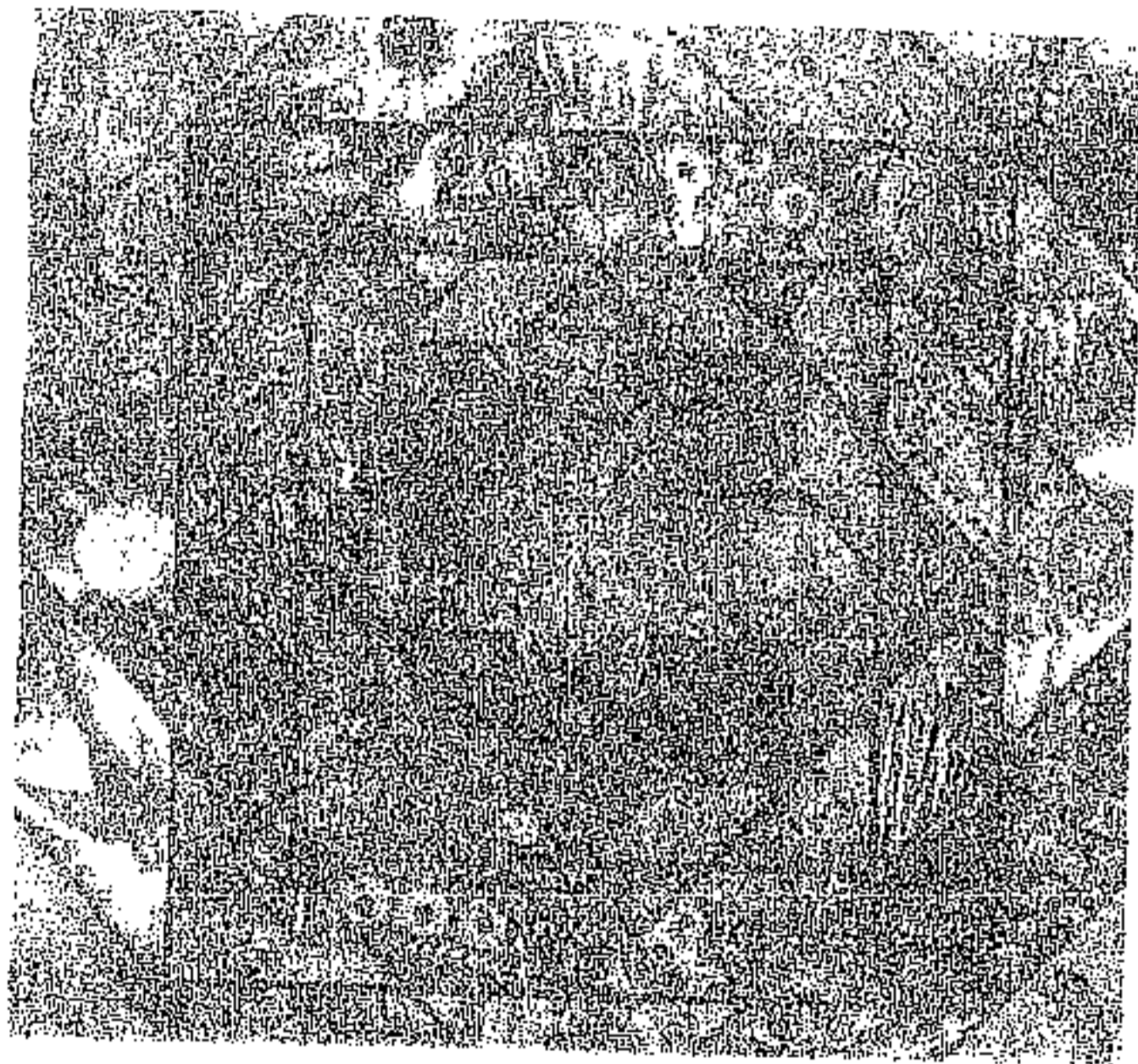


Ο Hakim Bey, αμερικάνος «αρσενικός» αναρχικός του σήμερα, ποιητής και συγγραφέας του περιφημου T.A.Z. (Temporary Autonomous Zone – ακόμα ανέκδοτο στα



ελληνικά) προσφέρει αυτόν τον ύμνο στο ελεύθερο ταξίδι, που κάθε άλλο παρά περιορίζεται σε «κριτική του Τουρισμού»...

ΞΕΠΕΡΝΩΝΤΟΣ ΤΟΝ
ΤΟΥΡΙΣΜΟ
Hakim Bey

ΕΥΛΟΚΟΠΟΙΤΗΣ
ΕΡΗΜΟΥ

Hakim Bey

(Peter Lamborn Wilson)

Από που πήρες το όνομά σου;

Από τον αέρα.

Γιατί κρύβεις την ταυτότητά σου;

-Για να κάνω πιο ανώνυμες τις ιδέες μου και για να μην τις συνδέσω με κάποιο είδος προσωπολατρίας... Δυστυχώς μου φαίνεται ότι αυτό που έκανα, χωρίς να μπορώ να το αλλάξω, ήταν το να δημιουργήσω μια λατρεία της προσωπικότητας του Hakim Bey, που στην πραγματικότητα δεν υπάρχει και που κάποιες φορές με οδήγησε σε κάποιες περίεργες ψυχικές καταστάσεις. Γι' αυτό δεν κάνω καμία προσωπική εμφάνιση ως Hakim Bey. Εμφανίζομαι, όμως, έτσι στον τύπο.

DECODER no.11 (μεταφ. Αχ. Κ.)



Το παρόν κείμενο μεταφράστηκε από το αγγλικό πρωτότυπο (αρχικός τίτλος: Overcoming Tourism). Ένοχοι για τη μετάφραση και έκδοση του είναι οι Ξυλοκοποι Της Ερημού (H.A.-A.A.). Πρωτοεμφανίστηκε από τις εκδόσεις *Musie Lilim* (3 rue St. Jean, 11000 Carcassonne, France) σε δίγλωσση (Αγγλικά-Γαλλικά) έκδοση.

Το σχέδιο του εξωφύλλου και τα παρόμοια σχέδια πάρθηκαν από την Ιταλική έκδοση του "Immediatism" του Hakim Bey, ενώ τα σκίτσα με πένα είναι της *Isabelle Eberhard* (απ' το βιβλίο *Αναζητώντας τη Αήθη*, εκδ. Απόπειρα).

Η χρήση του κειμένου είναι απολύτως ελεύθερη.
Το αφιερώουμε σ' αυτούς που αναζητούν το νέο.

ΞΥΛΟΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΕΡΗΜΟΥ
(καλοκαίρι 1997)

ΞΕΠΕΡΝΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

του *Hakim Bey*.

Στις Παλιές Ημέρες ο Τουρισμός δεν υπήρχε. Οι Τσιγγάνοι, οι Γύφτοι και άλλοι πραγματικοί νομάδες ακόμα και τώρα τριγουρίζουν τους κόσμους τους κατά βούληση, αλλά κανένας γι' αυτό δεν θα σκεφτόταν να τους ονομάσει "τουρίστες".

Ο Τουρισμός είναι μια εφεύρεση του 19ου αιώνα – μια περίοδος της ιστορίας που μερικές φορές μοιάζει να έχει επεκταθεί σε αφύσικο μήκος. Κατά πολλούς τρόπους ζούμε ακόμα στο 19ο αιώνα.

Ο τουρίστας αναζητά επίμονα την Κουλτούρα επειδή – στον κόσμο μας – η Κουλτούρα έχει εξαφανιστεί μέσα στην καταβόθρα του Θεάματος. Η Κουλτούρα έχει καταδαφιστεί και αντικατασταθεί από ένα Εμπορικό Κέντρο ή ένα talk-show γιατί η εκπαίδευσή μας δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία προετοιμασία για μία ολόκληρη ζωή δουλειάς και κατανάλωσης – γιατί εμείς οι ίδιοι έχουμε πάψει να δημιουργούμε. Ακόμα κι αν οι τουρίστες φαίνονται να είναι φυσικά παρόντες στη Φύση ή στην Κουλτούρα, στην ουσία θα μπορούσε κανείς να τους ονομάσει φαντάσματα που στοιχειώνουν ερείπια, στερούμενα κάθε σωματικής παρουσίας. Δεν είναι πραγματικά εκεί, αλλά μάλλον κινούνται μέσω ενός νοητικού τοπίου, μιας αφάρεσης ("Φύση", "Κουλτούρα"), συλλεγόμενες εικόνες παρά εμπειρία. Υπερβολικά συχνά οι διακοπές τους γίνονται εν τώ μέσω της μιζέριας άλλων ανθρώπων και ακόμα προσθέτουν σε αυτή τη μιζέρια.

Πρόσφατα αρκετοί άνθρωποι δολοφονήθηκαν στην Αίγυπτο απλά επειδή ήταν τουρίστες. Κοιτάξτε προσεκτικά... το Μέλλον. Τουρισμός και τρομοκρατία – απλά ποιά είναι η διαφορά;

Από τις τρεις αρχαϊκές αιτίες για Ταξίδι – πες τες "πόλεμο", "εμπόριο" και "προσκύνημα" – ποιά γέννησε τον τουρισμό; Μερικοί θα απαντούσαν αυτόματα ότι πρέπει να είναι το προσκύνημα, ο προσκυνητής πιγαίνει "εκεί" για να δει, ο προσκυνητής κανονικά φέρνει πίσω κάποια σουβενίρ· ο προσκυνητής παίρνει "άδεια" από την καθημερινότητα· ο προσκυνητής έχει μη-υλικούς σκοπούς. Κατά αυτόν τον τρόπο ο προσκυνητής προμηνύει τον τουρίστα.

Αλλά ο προσκυνητής υφίσταται μια μετατόπιση της συνείδησης και για τον προσκυνητή η μετατόπιση αυτή είναι αληθινή. Το προσκύνημα είναι μια μορφή μύησης, και η μύηση είναι ένα άνοιγμα σε άλλες μορφές γνωστικής ικανότητας.

Μπορούμε να διακρίνουμε κάτι από την πραγματική διαφορά μεταξύ προσκυνητή και τουρίστα, ωστόσο, με το να συγκρίνουμε τις επιδράσεις τους στα μέρη που επισκέπτονται. Οι αλλαγές σε ένα τόπο – μια πόλη, έναν ιερό τόπο, ένα δάσος – μπορεί να είναι ένα ζήτημα για εκαasia, αλλά ίσως μπορούμε να πούμε κάτι σχετικά με την κατάσταση του κοινωνικού.

Τόποι προσκυνήματος όπως η Μέκκα μπορούν να λειτουργούν ως μεγάλα καζάρια για εμπόριο και μπορούν ακόμα να λειτουργούν ως κέντρα παραγωγής (όπως η βιομηχανία μεταξιού στο Μπεναρές) – αλλά το πρωταρχικό τους "προϊόν" είναι το *baraka* ή *maria*. Αυτές οι λέξεις (η μια Αραβική, η άλλη Πολωνησιανή) συνήθως μεταφράζονται ως "ευλογία", αλλά κουβαλούν επιπλέον ένα φορτίο άλλων σημασιών.

Ο περιπλανώμενος δερβίσης που κοιμάται σε έναν τόπο προσκυνήματος με σκοπό να ονειρευτεί έναν νεκρό άγιο (έναν από τους "Ανθρώπους των Τύμβων") αναζητά τη μύηση ή την προαγωγή στο πνευματικό μονοπάτι, μια μητέρα που φέρνει ένα άρρωστο παιδί στη Λούρδη αναζητά τη γιατρεία· μια άτεκνη μητέρα στο Μαρόκο ελπίζει ότι ο *Marabout*¹ θα την κάνει γόνιμη αν δέσει ένα κουρέλι στο παλιό δέντρο που βγαίνει από το εσωτερικό του τάφου· ο ταξιδιώτης στη

¹ (ΣτΜ.) – *μαραμπού(τ)*: άγιος, σοφός του Ισλάμ (αλλά και είδος πουλιού).

Μάικα λαχταρεί για το πολύ κέντρο της Πίστης και μόλις τα καρναβάνια έρθουν σε θέα της Ιερής πόλης ο *hajji*² φωνάζει "Labhaska Allahumma" - "είμαι εδώ, Ω Κύριε!".

Όλα αυτά τα κίνητρα συνοψίζονται από τη λέξη *baraka*, η οποία μερικές φορές μοιάζει να είναι μια απτή ουσία μετρήσιμη σε όρους αυξημένης χάρης ή "τύχης". Ο τόπος προσκυνήματος παράγει *baraka*. Και ο προσκυνητής το αφαιρεί. Αλλά η ευλογία είναι ένα προϊόν της Φαντασίας - και έτσι ανεξάρτητα από το πόσοι προσκυνητές το αφαιρούν υπάρχει πάντα περισσότερο. Στην πραγματικότητα όσο περισσότερη παίρνουν, τόσο περισσότερη ευλογία ο τόπος προσκυνήματος μπορεί να παράξει (επειδή ένας δημοφιλής τόπος προσκυνήματος *ευδοκμεί* με κάθε απαντημένη προσευχή).

Λέγοντας ότι το *baraka* είναι "Φανταστικό" δεν σημαίνει ότι το λέμε "μη-πραγματικό". Είναι αρκετά πραγματικά για αυτούς που το νιώθουν. Όμως τα πνευματικά αγαθά δεν ακολουθούν τους κανόνες της προσφοράς και της ζήτησης όπως τα υλικά. Όσο περισσότερη η ζήτηση για πνευματικά αγαθά τόσο περισσότερη η προσφορά. Η παραγωγή του *baraka* είναι *άπειρη*.

Αντιθέτως, ο τουρίστας δεν επιθυμεί *baraka* αλλά *πολιτιστική διαφορά*. Ο προσκυνητής - θα λέγαμε - αφήνει τον "κοσμικό χώρο" του τόπου του και ταξιδεύει στο "θρησκευτικό χώρο" του τόπου προσκυνήματος με σκοπό να βιώσει τη διαφορά μεταξύ κοσμικού και θρησκευτικού. Όμως αυτή η διαφορά παραμένει *άπιαστη, λεπτή, αόρατη* για το "αμόητο" βλέμμα, πνεύμα, φαντασία. Η πολιτιστική διαφορά *ωστόσο* είναι μετρήσιμη, φανερή, ορατή, υλική, οικονομική, *κοινωνική*.

Η φαντασία του καπιλιστικού "πρώτου κόσμου" έχει *εξα-ντληθεί*. Δεν μπορεί να φανταστεί τίποτα το *διαφορετικό*. Έτσι ο τουρίστας αφήνει τον ομογενή χώρο του "σπιτιού" για τον ετερογενή χώρο των "ξένων κλιμάτων" όχι για να λάβει την "ευλογία" αλλά

² (ΣτΜ.)- *χατζή*: τίτλος προσκυνητή της Μάικα.

απλώς για να θαυμάσει το *γραφικό*, την *αιλή* θέα ή *στιγμιότυπο* της διαφοράς, για να *δεί* τη διαφορά.

Ο τουρίστας *καταναλώνει διαφορά*.

Όμως η παραγωγή πολιτιστικής διαφοράς δεν είναι *άπειρη*. Δεν είναι "απλά" φανταστική. Είναι *ρίζομένη* στη γλώσσα, στο τοπίο, στην αρχιτεκτονική, στα έθιμα, στο γούστο, τη μυρωδιά. Είναι πολύ φυσική. Όσο περισσότερη καταναλώνεται ή αφαιρείται τόσο λιγότερη μένει. Το κοινωνικό μπορεί να παράξει απλά τόσο "νόημα", τόση διαφορά. Άπαξ και τελείωσε, τελείωσε.

Στο πέρασμα των αιώνων ίσως ένας δεδομένος ιερός τόπος προσέλεινε εκατομμύρια προσκυνητών - κι όμως κάποις παρ'όλα τα βλέμματα, το θαυμασμό, τις προσευχές και τις αγορές σουβενίρ, αυτός ο τόπος *διατηρούσε το νόημα του*. Και τώρα - μετά από 20 ή 30 χρόνια τουρισμού - το νόημα αυτό έχει εξαφανιστεί. Που πήγε; Πώς έγινε αυτό;

Οι πραγματικές ρίζες του τουρισμού δεν βρίσκονται στο προσκύνημα (ή ακόμα στο "δικαίο" εμπόριο) αλλά στον *πόλεμο*. Ο βιασμός και το πλιάτσικο ήταν οι πρωταρχικές μορφές τουρισμού, ή καλύτερα, οι πρώτοι τουρίστες ακολούθησαν καταπόδι τον πόλεμο, σαν ανθρώπινα αρπακτικά *ξεδιαλέγοντας* απ'τη σφαγή στο πεδίο της μάχης φανταστική *λεία-εικόνας*.

Ο Τουρισμός προέκυψε σαν ένα σύμπτωμα ενός Ιμπεριαλ-ισμού που ήταν *ολικός* - οικονομικός, πολιτικός, και πνευματικός.

Αυτό που είναι πραγματικά *εικληκτικό* είναι ότι τόσο *λίγοι* τουρίστες *δολοφονήθηκαν* από μια τόσο ισχυρή χούφτα τρομοκρατών. Ίσως υφίσταται μια κρυφή *συνένοχη* μεταξύ αυτών των δυο αντικαθρεφτιζόμενων εχθρών. Και οι δύο είναι *πρόσφυγες*, με σηκωμένες άγκυρες, παρασυρμένοι σε μια θάλασσα *εικόνας*. Η τρομοκρατική πράξη υπάρχει μόνο στην *εικόνα* της πράξης - χωρίς CNN μένει μόνο ένας *σπασμός* ωμότητας δίχως νόημα. Και η πράξη του τουρίστα υπάρχει μόνο μέσα στις *εικόνας* της πράξης αυτής, στα *στιγμι-*

όπλα και τα σουβενίρ· ειδικά δεν απομένει τίποτα παρά οι γκριζες επιστολές των εταιριών πιστωτικών καρτών, και τα αποκόμματα μιας "δωρεάν διαδρομής" από κάποια νεοϊδρυμένη αερογραμμή. Ο τρομοκράτης και ο τουρίστας είναι ίσως οι πιο αποξενωμένοι από τα προϊόντα του μετα-ιμπεριαλ καπιταλισμού. Μια άβυσσος εικόνων τους διαχωρίζει από τα αντικείμενα των επιθυμιών τους. Κατά έναν περίεργο τρόπο είναι δίδυμοι.

Τίποτα δεν αγγίζει πραγματικά ποτέ τη ζωή του τουρίστα. Κάθε πράξη του τουρίστα είναι μεσολαβημένη. Καθένας που ήταν ποτέ μάρτυρας μιας φάλαγγας Αμερικάνων ή ενός λεωφορείου γεμάτου Γαλιανέζους που προελαύνουν προς κάποια μνημεία ή τελετή, πρέπει να έχει αντιληφθεί ότι ακόμα και το συλλογικό βλέμμα τους μεσολαβείται από το μέσο του πολυεδρικού ματιού της φωτογραφικής μηχανής, και ότι η πολλαπλότητα των φωτογραφικών μηχανών, των καμερών και μαγνητοφώνων διαμορφώνει ένα σύμπλεγμα κλιμάκων φωτεινών κλίσε σε μια θωράκιση καθαρής μεσολάβησης. Τίποτα οργανικό δεν διαπερνά αυτό το εντομοειδές καύκαλο το οποίο λειτουργεί και ως προστατευτικός κριτής και ως αρπαστική γνάθος που (αν)αρπάζει εικόνες, εικόνες, εικόνες. Στην πιο ακραία του εκδοχή αυτή η μεσολάβηση παίρνει τη μορφή της ξεναγούμενης εκδρομής, στην οποία κάθε εικόνα ερμηνεύεται από έναν συγκεκριμένο ειδικό, έναν ψαχοπομπό ή οδηγό των Νεκρών, έναν ευκανικό Βιργίλιο στην Κόλαση της απουσίας νοήματος - έναν ξεπεσμένο αξιωματικό της Κεντρικής Διάλεξης και της μεταφυσικής της του σφετερισμού - έναν νταβατζή ή άσρκων εκστιάσεων.

Ο πραγματικός τόπος του τουρίστα δεν είναι η τοποθεσία του εξοτικού, αλλά ο ου-τόπος (η "ουτοπία" κατά λέξη) του μηντιακού διαστήματος, του οριακού διαστήματος, του ενδιάμεσου διαστήματος - του διαστήματος του ίδιου του ταξιδιού, η βιομηχανική αφαίρεση του αεροδρομίου, ή η μηχανο-διάσταση του αεροπλάνου ή λεωφορείου.

Έτσι ο τουρίστας και ο τρομοκράτης - αυτά τα δίδυμα φαντάσματα των αεροδρομίων της αφάιρεσης - υποφέρουν από μια ταυτόσημη πείνα για το αυθεντικό. Αλλά το αυθεντικό ξεμακραίνει όποτε το πλησιάζουν. Οι κάμερες και τα όπλα στέκονται μπροστά στο δρό-

μο της στιγμής αυτής του έρωτα που είναι το κρυμμένο όνειρο κάθε τρομοκράτη και τουρίστα. Στην κρυφή μιξέριά τους, το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να καταστρέφουν. Ο τουρίστας καταστρέφει νόημα και ο τρομοκράτης καταστρέφει τον τουρίστα.

Ο Τουρισμός είναι η απυθέωση και η πεμπουσία του "Φετιχισμού του Εμπορεύματος". Είναι η έσχατη Λατρεία του Φορτίου [Cargo Cult] - η λατρεία "αγαθών" που δεν θα φτάσουν ποτέ, επειδή έχουν εξυμνηθεί, εξυψωθεί στη δόξα, θεοποιηθεί, λατρευτεί, και αποροφηθεί, όλα στην κλάνη του καθαρού πνεύματος, πέρα από τη δυσωδία της θνητότητας (ή ηθικότητας).

Αγοράζεις τουρισμό - δεν παίρνεις τίποτα παρά εικόνες. Ο Τουρισμός, όπως η Εικονική Πραγματικότητα είναι μια μορφή Νοημοσύνης [Cognosis], σωματικού μίσους και σωματικής υπέρβασης. Το έσχατο τουριστικό "ταξίδι" θα λάβει χώρα μέσα στο Κυβερνοδιάστημα, και θα είναι η

Κυβερνογνώσις³

ένα ταξίδι στην παρανιρβάνια

και πίσω

στην άνεση του

πολυ δικού σου

"τερματικού".

Πήδηξε μέσα,

άφησε τη Γη

πίσω!

³ (ΣτΜ)- Cybergnosis είναι και τεχνικός όρος που σημαίνει "τεχνητή νοημοσύνη" και αναφέρεται στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Ο ταπεινός σκοπός αυτού του μικρού βιβλίου είναι να απευθυνθεί στον *ξεχωριστό ταξιδιώτη* που έχει αποφασίσει να αντισταθεί στον τουρισμό.

Αν και ενδέχεται να βρούμε αδύνατο στο τέλος το να "εξαγνίσουμε" τους εαυτούς μας και το ταξίδι μας από κάθε ίχνος και κηλίδα του τουρισμού, νιώθουμε όμως ότι η βελτίωση μπορεί να είναι δυνατή.

Όχι μόνο περιφρονούμε τον τουρισμό για την κοινοτοπία και την αδικία του, αλλά γι' αυτό επιθυμούμε να αποφύγουμε κάθε μάλυνση (συνειδητή ή ασυνειδητή) από την ιώδη κακοήθεια του - επίσης επενδύουμε στο να καταλάβουμε το ταξίδι σαν μια διαδικασία *αμοιβαιότητας* παρα αποξένωσης. Με άλλα λόγια, δεν επιθυμούμε απλώς να αποφύγουμε τις αρνητικότητες του τουρισμού αλλά να πραγματώσουμε το *θετικό ταξίδι*, το οποίο οραματιζόμαστε σαν μια παραγωγική και αμοιβαία επαυξανόμενη συνάφεια μεταξύ του εαυτού και του άλλου, του επισκέπτη και του οικοδεσπότη - μια μορφή *διαπολιτιστικής συνέργειας* στην οποία το όλο ξεπερνά το άθροισμα των μερών.

Θα θέλαμε να ξέρουμε αν το ταξίδι μπορεί να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με μια μυστική οικονομία του *baraka*, με την οποία όχι μόνο ο τόπος προσκυνήματος αλλά επίσης και οι προσκυνητές οι ίδιοι έχουν "ευλογίες" να απονεύμουν.

Πριν την Εποχή του Εμπορεύματος, γνωρίζουμε, υπήρχε μια Εποχή του Χαρίσματος, της αμοιβαιότητας, του να δίνεις και να λαμβάνεις. Το μάθαμε αυτό από αφηγήσεις συγκεκριμένων ταξιδιωτών, που βρήκαν υπολείμματα του κόσμου του Χαρίσματος ανάμεσα σε συγκεκριμένες φυλές, με τη μορφή του *potlach*⁴ ή της ιεροτελεστίας

⁴ (ΣΤΜ)-*πότλατς*: γιορτή βορειοαμερικανικών ινδιάνικων φυλών που συνήθως συνάδευε κάποιο σημαντικό γεγονός (γάμο, αλλαγή αρχηγού φυλής). Σε αυτή, ο διοργανωτής δόριζε στους συμμετέχοντες αγαθά κάθε είδους, ενώ αυτή η πράξη αποτελούσε και "πρόκληση" να δωρίσουν αγαθά ανάλογης αξίας.

Οι *Συλοκόποι* ετοιμάζουν ένα κείμενο του Neal Kenting με θέμα την "οικονομία του Χαρίσματος" και αναφορές στο ινδιάνικο πότλατς, που έχει

κής ανταλλαγής και κατέγραψαν τις παρατηρήσεις τους για τέτοιες παράξενες πρακτικές.

Όχι προ πολλού υπήρχε ακόμα ένα έθιμο ανάμεσα στους νησιώτες της Νοτίας Θαλάσσης, να ταξιδεύουν μεγάλες αποστάσεις με ανεξόπλιστα κανό, χωρίς πυξίδα ή εξάντια, με σκοπό να ανταλλάξουν πολύτιμα και άχρηστα δώρα (εθιμοτυπική τέχνη - αντικείμενα πλούσια σε *mana*) από νησί σε νησί σε ένα πολύπλοκο υπόδειγμα συμπεριλαμβανόμενων αμοιβαιοτήτων.

Υποπτευόμαστε πως ακόμα κι αν το ταξίδι στο μοντέρνο κόσμο μοιάζει να έχει καταληφθεί από το Εμπόρευμα - ακόμα κι αν τα δίκτυα γιορτινής αμοιβαιότητας μοιάζουν να έχουν εξαφανιστεί από το χάρτη - ακόμα κι αν ο τουρισμός μοιάζει να έχει θριαμβεύσει - ακόμα κι έτσι - συνεχίζουμε να υποπτευόμαστε ότι άλλα μονοπάτια ακόμα επιμένουν, άλλα περάσματα, ανεπίσημα, απαρατήρητα πάνω στο χάρτη, ίσως ακόμα και "μυστικά" - μονοπάτια συνδεδεμένα στην πιθανότητα μιας οικονομίας του Χαρίσματος, λαθραίες πορείες για ελεύθερα πνεύματα, γνωστές μόνο στους γεωμαντικούς αντάρτες της τέχνης του ταξιδιού.

Για να πούμε την αλήθεια, δεν το υποπτευόμαστε απλώς. Το γνωρίζουμε. Γνωρίζουμε ότι υπάρχει μια τέχνη του ταξιδιού.

Ίσως οι μεγαλύτεροι και πιο εκλεπτυσμένοι επαγγελματίες της τέχνης του ταξιδιού, ήταν οι σούφι, οι μυστικοί του Ισλάμ. Πριν την εποχή των διαβατηρίων, των ανοσοποιήσεων, των αερογραμμών και των άλλων εμποδίων στο ελεύθερο ταξίδι, οι σούφι περιπλανούνταν χωρίς σκοτούρες σ' ένα κόσμο που τα σύνορα έτειναν να είναι πιο διαπερατά απ' ό,τι σήμερα, χαρη στον εθνικισμό των διακινήσεων και την πολιτιστική ενότητα του *Dar al-Islam*, του Ισλαμικού κόσμου.

Οι μεγαλύτεροι μεσαιωνικοί Μουσουλμάνοι ταξιδιώτες όπως ο Ibn Battuta και ο Naser Khusrau, έχουν αφήσει αφηγήσεις από τεράστια ταξίδια - από Περσία στην Αίγυπτο, ή ακόμα απ' το Μαρόκο με-

τίτλο "Rio-ting And Looting As A Modern-Day Form Of Potlach, το οποίο θα περιέχεται (μάλλον) στο 2ο τεύχος τους.

χρι την Κίνα – στα οποία δεν πάτησαν ποτέ το πόδι τους έξω από ένα τοπίο ερήμων, καμήλων, καραβιανών σεράι, παζαριών, και ευσέβειας. Κάποιος πάντα μιλούσε Αραβικά, ωστόσο κικιά, και η Ισλαμική κουλτούρα διαπότισε τα πιο σπόμερα λιμνάζοντα νερά, ωστόσο επιφανειακά. Διαβάζοντας τις αφηγήσεις του Sinbad του ναυτικού (από τις *Χίλιες Και Μία Νύχτες*) μας δίνει την εντύπωση ενός κόσμου όπου ακόμα και η *Ιερα άγνωσία*⁵ ήταν ακόμα – παρ'όλα τα θαύματα και τις παραδοξότητες – κάπως οικεία, κάπως *ισλαμική*. Μέσα σε αυτήν την ενότητα, που δεν ήταν ακόμα ομοιομορφία, οι σούφι διαμόρφωσαν μια εξαιρετική τάξη ταξιδιωτών. Όχι πολεμιστές, όχι έμποροι, και ούτε αρκετά κανονικοί προσκυνητές, οι δερβίσηδες αντιπροσωπεύουν μια *πνευματοποίηση του καθαρού νομαδισμού*.

Σύμφωνα με το Κοράνι, η Απέραντη Γη του Θεού και οτιδήποτε μέσα σε αυτήν είναι “ισρά”. Όχι μόνο σαν θεία δημιουργήματα αλλά επίσης επειδή ο υλικός κόσμος είναι γεμάτος “οδικά σημάδια” και σύμβολα της θείας πραγματικότητας. Επιπλέον, το Ισλάμ είναι γεννημένο μεταξύ δύο ταξιδιών, του *hijra* του Μωάμεθ ή “Πτήση” από τη Μέκκα στη Μεδίνα, και του *hajj* του, ή ταξίδι επιστροφής. Το *hajj* είναι η κίνηση προς την καταγωγή και το κέντρο κάθε Μουσουλμάνου ακόμα και σήμερα, και το ετήσιο Προσκύνημα έχει παίξει ένα ζωτικό ρόλο όχι μόνο στη θρησκευτική ενότητα του Ισλάμ αλλά επίσης και στην πολιτιστική του ενότητα.

Ο Μωάμεθ ο ίδιος αποτελεί παράδειγμα για κάθε είδος ταξιδιού στο Ισλάμ: η νεύητα του με τα Μεκκανά καραβάνια του Καλοκαιριού και του Χειμώνα, σαν έμπορος, οι εκστρατείες του σαν πολεμιστής, ο θρίαμβος του σαν ταπεινός προσκυνητής. Παρ'όλο που ήταν ηγέτης στην πόλη είναι επίσης ο προφήτης του Βεδουίνου και ο ίδιος ένα είδος νομάδα, ένας “προσωρινός διαμένων” — ένα “ορφανό”. Από αυτή την οπτική, το ταξίδι μπορεί να ιδωθεί σχεδόν σαν ένα *μυστήριο*. Κάθε θρησκεία καθαγιάζει ως ένα βαθμό το ταξίδι, αλλά το Ισλάμ είναι ουσιαστικά αδιανόητο χωρίς αυτό.

⁵ (ΣτΜ): *Άγνωστη Γη*.

Ο Προφήτης λέει “αναζήτησε τη γνώση, ακόμα και μακριά όσο η Κίνα”. Από την αρχή το Ισλάμ ανύψωσε το ταξίδι πάνω από κάθε “εγκόσμιο” ωφελμισμό και του έδωσε μια επιστημονολογική ή ακόμα και γνωστική διάσταση. “Το κόσμημα που δεν βγαίνει από το ορυχείο δεν είναι ποτέ γυαλισμένο”, λέει ο σούφι Saadi. Το “να εκπαιδεύσεις” σημαίνει “να οδηγήσεις έξω”, να δώσεις στο μαθητή μια προοπτική πέρα από τη στενομυαλιά και τη στείρα υποκειμενικότητα.

Μερικοί σούφι μπορεί να έχουν κάνει όλο το ταξίδεμά τους στο Φανταστικό κόσμο των αρχέτυπων ονείρων ή οραμάτων, αλλά ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς πήραν τις παροτρύνσεις του προφήτη αρκετά κατα γράμμα. Ακόμη και σήμερα οι δερβίσηδες περιπλανιούνται σε ολόκληρο τον Ισλαμικό κόσμο – αλλά μέχρι και το 19ο αιώνα περιπλανιούνταν κατά πραγματικές ορδές, εκατοντάδες ή και χιλιάδες κάθε φορά, και καλύπταν τεράστιες αποστάσεις. Όλα στην αναζήτηση της γνώσης.

Ανεπίσημα υπήρχαν δυο βασικοί τύποι περιπλανώμενων σούφι: ο “τζέντλεμαν-γραμματισμένος” τύπος, και ο επαίτης δερβίσης. Η προηγούμενη κατηγορία περιλαμβάνει τον Ibn Battuta (που συνέλεξε μύθους των σούφι με τον τρόπο που κάποιου Δυτικού τζέντλεμαν κάποτε συνέλεγε μασονικούς βαθμούς) και – σε ένα πολύ πιο σοβαρό επίπεδο – τον “Μεγαλύτερο Shaikh” Ibn Arabi, ο οποίος ελίχθη αργά μέσα στον 13ο αιώνα από την πατρίδα του Ισπανία, διασχίζοντας τη Βόρεια Αφρική μέσα από την Αίγυπτο στη Μέκκα, και τελικά στη Δαμασκό.

Ο Ibn Arabi μάλιστα άφησε περιγραφές από την αναζήτηση του αγίου και περιπετειών στο δρόμο, ο οποίος θα μπορούσε να συναρμολογηθεί από τα σγκώδη γραπτά του για να διαμορφωθεί ένα είδος *rihla* ή “κείμενο ταξιδιού” (ένα αναγνωρισμένο στυλ της Ισλαμικής λογοτεχνίας) ή αυτοβιογραφία. Οι κανονικοί γραμματισμένοι ταξιδευαν στην αναζήτηση σπάνιων κειμένων θεολογίας και νομολογίας, αλλά ο Ibn Arabi αναζητούσε μόνο τα υψηλότερα μυστικά του εσωτερικισμού και τα ευγενέστερα “ανοίγματα” στον κόσμο του θείου φωτισμού, για αυτόν κάθε “ταξίδι στους εξωτερικούς ορίζοντες” ήταν και ταξίδι “στους εσωτερικούς ορίζοντες” της πνευματικής ψυχολογίας και γνώσεως.

Στα οράματα που βίωσε στη Μέκκα μόνος έγραψε ένα 12-τομο έργο (*Οι Μέκκανές Αποκαλύψεις*), και μας έχει αφήσει επίσης πολύτιμα σκίτσα από εκατοντάδες των σύγχρονών του, από τους μεγαλύτερους φιλόσοφους της εποχής μέχρι ταπεινούς δερβίσηδες και “τρελούς”, ανώνυμες γυναίκες άγιες και “Κρυφούς Αφέντες”. Ο Ibn Arabi απολάμβανε μια ειδική σχέση με τον Κhezi, τον αθάνατο και άγνωστο προφήτη, τον “Πράσινο Άντρα”, ο οποίος μερικές φορές εμφανίζεται σε περιπλανώμενους σούφι σε εξάντληση, για να τους σώσει από την έρημο ή να τους μνήσει. Ο Κhezi, υπό μια έννοια, μπορεί να ονομαστεί ο προστάτης άγιος των ταξιδεύοντων δερβίσηδων – και ο πρωταρχικός (αρχικά εμφανίζεται στο Κοράνι σαν ένας μυστηριώδης ταξιδευτής και σύντροφος του Μωυσή στην έρημο).

Ο Χριστιανισμός κάποτε περιείχε μερικά τάγματα περιπλανώμενων ερειτών (στην πραγματικότητα ο Άγιος Φραγκίσκος οργάνωσε ένα αφού συνάντησε δερβίσηδες στους Ιερούς Τόπους, που μπορεί να του απένειμαν ένα “μανδύα μύησης” — το περίφημο όλο μπαλόνιατα ράσο που φορούσε όταν επέστρεψε στην Ιταλία —) αλλά το Ισλάμ γεννοβολούσε γνουζίνες, ίσως εκατοντάδες από τέτοια πράγματα.

Μόλις ο Σουφισμός αποκρυσταλλώθηκε από το χαλαρό αυθορμητισμό των πρώτων ημερών σε ένα θεσιό με κανόνες και βαθμούς, το “ταξίδι για τη γνώση” συστηματοποιήθηκε και οργανώθηκε. Περιπλοκα εγχειρίδια παρήχθησαν για τους δερβίσηδες που περιείχαν μεθόδους μετατροπής του ταξιδιού σε ένα πολύ συγκεκριμένο είδος διαλογισμού. Το όλο “μονοπάτι” των Σούφι συμβολιζόταν με όρους *σκόπμου ταξιδιού*.

Σε μερικές περιπτώσεις τα δρομολόγια ήταν αμετάβλητα (π.χ. το Hajj): άλλες συνεπάγονταν την αναμονή εμφάνισης “σημαδιών”, συμπτώσεων, διαισθήσεων, “περιτετειών” όπως εκείνων που ενέπνευσαν τα ταξίδια των Αρθουριανών ιπποτών. Μερικά τάγματα περιόρισαν το χρόνο που περνούσαν σε οποιοδήποτε τόπο σε 40 ημέρες: άλλα έφτιαξαν έναν κανόνα του να μην κοιμούνται δυο φορές στον ίδιο τόπο. Τα αυστηρά τάγματα, όπως οι Naqshbandiis, μετέτρεψαν το ταξίδι σε ένα είδος χορογραφίας πλήρους απασχόλησης, στην οποία

κάθε κίνηση ήταν προκαθορισμένη και σχεδιασμένη για να επανζήσει τη συνείδηση.

Σε αντίθεση, τα πιο στερόδοξα τάγματα (όπως οι Qalandars) υιοθέτησαν έναν “κανόνα” του απόλυτου αυθορμητισμού και ανεμελιάς — “μόνιμη ανεργία” όπως το ονόμασε ένας από αυτούς — μια ξεγνιασιά ταιγγάνικου μεγέθους — μια “αποκοπή” ταυτόχρονα και σκανδαλώδης και τελείως παραδοσιακή. Πολύχρωμα ντυμένοι, κουβαλώντας τα ζητιάνικα κύπελα τους, τσεκούρια και λάβαρα, εξαρτημένοι στη μουσική και στο χορό, ανέμελοι και κεφάτοι (μερικές φορές στο σημείο της “αξιομεμπτοσύνης”!), τάγματα όπως οι Nematollahis του 19ου αιώνα στην Περσία κατέληξαν σε ξεγνιασιά που αναστάτωση σουλτάνους και θεολόγους — πολλοί δερβίσηδες εξοντώθηκαν για “αίρεση”. Σήμερα οι αληθινοί Qalandars επιβιώνουν περισσότερο στην Ινδία, όπου τα ολισθήματα τους από την ορθοδοξία περιλαμβάνουν μια αγάπη για την κάνναβη και ένα ειλικρινές μίσος για τη δουλειά. Μερικοί είναι τσαρλατάνοι, άλλοι απλώς αλήτες — αλλά ένας εκπληκτικός αριθμός απ’αυτούς μοιάζει να είναι άνθρωποι της επίτευξης... πως μπορώ να το θέσω;... άνθρωποι της αυτοπραγμάτωσης, σημαδεμένοι από μια ευδιάκριτη αύρα χάριτος, ή baraka.

Όλοι οι διαφορετικοί τύποι υπο-ταξιδιού που έχουμε περιγράψει είναι ενωμένοι με κάποιες μοιρασιμένες ζωτικές δομικές δυνάμεις. Μια τέτοια δύναμη μπορεί να αποκαλεστεί ως μια “μαγική” κοσμοθεωρία, μια αίσθηση ζωής που απορρίπτει το “καθαρά” τυχαίο για μια πραγματικότητα από σημαδία και εκπλήξεις, από όλο νόημα συμπτώσεις και “αποκαλύψεις”. Όπως οποιοσδήποτε που το έχει δοκιμάσει θα διαπιστώσει, το σκόπμο ταξίδι σου φανερώνει *άμεσα* τη “μαγική” αυτή επιρροή.

Ένας ψυχολόγος μπορεί να εξηγήσει αυτό το φαινόμενο (είτε με φόβο είτε με υποβιβαστική καταφρόνηση) ως “υποκειμενικό”· ενώ ο ευσεβής πιστεύων θα το λάμβανε μάλλον κυριολεκτικά. Από μια άποψη καμιά ερμηνεία δεν αποκλείει την άλλη, ούτε είναι ικανοποιητική από μόνη της, για να εξηγήσει τα θαύματα του Μονοπατιού. Στο σουφισμό, το “αντικειμενικό” και το “υποκειμενικό” δεν θεωρούνται αντιθέτα, αλλά συμπληρωματικά. Από την άποψη του δυ-διάστατα

σκεπτόμενου (είτε επιστημονικά είτε θρησκευτικά) τέτοια παραδοξολογία ραπίζει το απαγορευμένο.

Μια άλλη δύναμη που υπόκειται σε όλες τις μορφές του σκόπιμου ταξιδιού μπορεί να περιγραφεί από την Αραβική λέξη *adab*. Σε ένα επίπεδο *adab* απλά σημαίνει "καλοί τρόποι" και στην περίπτωση του ταξιδιού αυτοί οι τρόποι βασίζονται στα αρχαία έθιμα των νομάδων της ερήμου, για τους οποίους και η περιπλάνηση και η φιλοξενία είναι ιερές πράξεις. Με αυτή την έννοια ο δερβίσης μοιράζεται και τα προνόμια και τις ευθύνες του *καλεσμένου*.

Η φιλοξενία των Βεδουίνων είναι μια καθαρή επιβίωση της πρωτόγονης οικονομίας του Χαρίσματος – μια αμοιβαία σχέση. Ο περιπλανώμενος πρέπει να σπιτώνεται (ο δερβίσης πρέπει να ταΐζεται) – όμως κατά συνέπεια ο περιπλανώμενος αναλαμβάνει ένα ρόλο που υπογορευτεί από ένα αρχαίο έθιμο – και αυτός πρέπει να δώσει με τη σειρά του κάτι στον οικοδεσπότη. Για το Βεδουίνο η σχέση αυτή είναι σχεδόν μια μορφή συγγένειας: το κόψιμο του ψαμιού και το μοίρασμα του ελατιού αποτελούν ένα είδος δεσμού. Η ευγνωμοσύνη δεν είναι επαρκής απόκριση σε τέτοια γενναιοδωρία. Ο ταξιδιώτης πρέπει να συναινέσει σε μια προσωρινή υιοθέτηση – οτιδήποτε λιγότερο θα πρόσβαλλε το *adab*.

Η Ισλαμική κοινωνία διατηρεί τουλάχιστον μια αισθηματική σύνδεση με αυτούς τους κανόνες, κι έτσι δημιουργεί μια ειδική θέση για το δερβίση, αυτή του μόνιμου επισκέπτη. Ο δερβίσης ανταποδίδει τα δώρα της κοινωνίας με το δώρο του *baraka*. Στο συνηθισμένο προσκόνημα ο ταξιδιώτης λαμβάνει το *baraka* από έναν τύπο, ενώ ο δερβίσης αντιστρέφει τη ροή και φέρνει το *baraka* σε ένα τύπο. Ο σούφι μπορεί να θεωρεί τον εαυτό του σαν ένα μόνιμο προσκυνητή – ενώ για τους συνηθισμένους μένω-στο-σπίτι ανθρώπους του εγκόσμιου χώρου ο σούφι είναι ένα είδος περιοδεύοντος βωμού.

Τώρα ο τουρισμός στην ιδιαίτερη δομή του σπάει την αμοιβαιότητα μεταξύ οικοδεσπότη και επισκέπτη. Στα Αγγλικά ένας "οικοδεσπότης" μπορεί να έχει είτε επισκέπτες είτε παράσιτα. Ο τουρισμός είναι ένα παράσιτο – με ένα μικρό χρηματικό ποσό μπορεί να πληρώσει τη φιλοξενία. Ο αληθινός ταξιδιώτης είναι ένας επισκέπτης και

γι' αυτό υπηρετεί μια πολύ αληθινή λειτουργία, ακόμη και σήμερα, σε κοινωνίες όπου τα ιδανικά της φιλοξενίας δεν έχουν ακόμα ξεθωριάσει από τη "συλλογική νοστροπία". Το να είσαι οικοδεσπότης, σε τέτοιες κοινωνίες είναι μια *τιμημένη πράξη*. Κατά συνέπεια, το να είσαι επισκέπτης σημαίνει κι αυτό να *αποδίδεις τιμή*.

Ο μοντέρνος ταξιδιώτης που αρπάζει το απλό πνεύμα αυτής της σχέσης θα συγχωραθεί για πολλά πταίσματα στο πολύπλοκο λειτουργικό του *adab* (πόσα φλυτζάνια καφέ; Που να βάλει τα πόδια του; Πως να είναι διασκεδαστικός; Πως να δείξει ευγνωμοσύνη; κλπ) παράξενα για ένα συγκεκριμένο πολιτισμό. Και αν κάποιος μπει στον κόπο να κατέχει μερικές από τις παραδοσιακές μορφές του *adab*, και να τις αναπτύξει με εγκάρδια ειλικρίνεια, τότε και ο επισκέπτης και ο οικοδεσπότης θα κερδίσουν περισσότερο από ό,τι προσφέρουν στη σχέση και αυτά τα *περισσότερα* είναι το αλάνθαστο σημάδι της παρουσίας του Χαρίσματος.

Ένα άλλο επίπεδο της σημασίας της λέξης *adab* τη συνδέει με την *κουλτούρα* (εφόσον η *κουλτούρα* μπορεί να θεωρηθεί ως το σύνολο των ηθών και εθίμων) σε μοντέρνα χρήση το τμήμα "τεχνών και γραμμάτων" ενός Πανεπιστημίου θα αποκαλείτο *Adabiyyat*. Το να έχεις *adab* με αυτή τη σημασία είναι το να είσαι "εξευγενισμένος"⁶ (σαν εκείνο το πολυταξιδευμένο κόσμημα) – αυτό όμως δεν έχει απαραίτητως να κάνει με τις "καλές τέχνες" ή τη λογοτεχνία ή με το να είσαι ένας μορφωμένος αστός ή ακόμη "κουλτουριάρης". Είναι ένα ζήτημα της "καρδιάς".

Το "adab" δίνεται πολλές φορές ως ο ορισμός του σχίσματος. Όμως οι ανεϊλικρινείς τρόποι (*ta'araf* στα Περσικά) και ο ανεϊλικρινής πολιτισμός ομοίως, αποφεύγονται από το σούφι – "δεν υπάρχει *ta'araf* στον *Tassawuf* [Σουφισμό]", όπως λένε οι δερβίσηδες... "*Darvishi*" είναι ένα επίθετο συνώνυμο του ανεπίσημου, της άνετης ποιότητας των Ανθρώπων της Καρδιάς – και του *αυθόρμητου adab*, ας πούμε. Ο αληθινός επισκέπτης και οικοδεσπότης ποτέ δεν κάνουν μια προσπάθεια να τηρήσουν τους "κανόνες" της αμοιβαιότητας – μπορεί να α-

⁶ (Σημ): λογοπαίγιο με τη λέξη *polished* που σημαίνει και γυαλισμένος.

κολουθήσουν τους τύπους με ακρίβεια, ή να τους προσαρμόσουν δημιουργικά, όμως σε οποιαδήποτε περίπτωση θα δώσουν στις πράξεις τους ένα βάθος ειλικρίνειας που δηλώνεται σαν φυσική χάρις. Το *adab* είναι ένα είδος αγάπης.

Ένα συμπλήρωμα αυτής της "τεχνικής" (ή "Zen") των ανθρώπων σχέσεων μπορεί να βρεθεί στον τρόπο των σούφι να συγγενεύουν με όλον τον κόσμο γενικώς. Ο "εγκόσμιος" κόσμος – της κοινωνικής απάτης και αρνητικότητας, των τοκογλυφικών συναισθημάτων, της αναιθροτικής συνείδησης, βαρβαρότητας, αρρωστημένης θέλησης, απροσεξίας, τυφλής αντίδρασης, ψεύτικου θαύματος, άδειας ομιλίας, κ.λπ. κ.λπ. – σε όλα αυτά δεν ενυπάρχει κανένα ενδιαφέρον για τον περιπλανώμενο δερβίση. Αυτοί όμως που λένε ότι ο δερβίσης έχει εγκαταλείψει "αυτόν τον κόσμο" – "την Απέραντη Γη του Θεού" – κάνουν λάθος.

Ο δερβίσης δεν είναι ένας διπρόσωπος που μισεί τη βιάσφαιρα (η οποία βέβαια περιέχει τη φαντασία και τα συναισθήματα, που σημαίνει και τον ίδιο). Οι πρώτοι Μουσουλμάνοι ασκητές ήταν σίγουρα απομονωμένοι από τα πάντα. Όταν η Rabiah, η άγια του Βαστά, κλήθηκε να βγει έξω από το σπίτι της και να δει "τα θαύματα της λειτουργίας του Θεού", απάντησε, "Ελάτε μέσα να τα δείτε", δηλαδή, ελάτε μέσα στην καρδιά του διαλογισμού της ενότητας [unity], η οποία είναι ανώτερη από την πολλαπλότητα [multiplicity] της πραγματικότητας. "Συστολή" και "Διαστολή" είναι και οι δύο όροι των σούφι για πνευματικές καταστάσεις. Η Rabiah δήλωνε τη Συστολή ως: ένα είδος ιερής μελαγχολίας η οποία έχει λεχθεί μεταφορικά ως το "Καραβάνι του Χειμώνα", της επιστροφής στη Μεκκα (στο κέντρο, στην καρδιά), της κατωτερότητας, και της ασκητικότητας ή αυτοάρνησης. Αυτή δεν ήταν μια διπρόσωπη που μισούσε τον κόσμο, ούτε ακόμα μια μοραλιστική πουριτανή που μισούσε τη σάρκα. Απλά εκδήλωνε ένα συγκεκριμένο είδος χάριτος.



Ο περιπλανώμενος δερβίσης ωστόσο εκδηλώνει μια κατάσταση πιο τυπική του Ισλάμ στις πληθωρικότερες δραστηριότητες αυτού. Όντως ψάχνει για Διαστολή, πνευματική χαρά βασισμένη στην απόλυτη πολλαπλότητα της θείας γενναιοδωρίας στην υλική δημιουργία. (Ο Ibn Arabi έχει μια διασκεδαστική "απόδειξη" ότι ο κόσμος αυτός είναι ο καλύτερος κόσμος – διότι, αν δεν ήταν, ο Θεός θα ήταν φειδωλός – το οποίο είναι άτοπο, Q.E.D.⁷). Με σκοπό να εκτιμήσει τα πολλαπλά σημάδια της Απέραντης Γης με την ακρίβεια του ξεδιπλώματος αυτής της γενναιοδωρίας, ο σούφι καλλιεργεί αυτό που μπορεί να αποκαλεστεί το θεοφανικό βλέμμα: το άνοιγμα του "Ματιού της Καρδιάς" στην εμπειρία ορισμένων συγκεκριμένων τύπων, αντικειμένων, ανθρώπων, γεγονότων όπως οι τοποθεσίες της "διαπεραστικής λάμψης" του θείου Φωτός.

Ο δερβίσης ταξιδεύει, μπορεί να πει κανείς, και στον υλικό κόσμο και στον "Κόσμο της Φαντασίας" ταυτόχρονα. Μα για το μάτι της καρδιάς αυτοί οι κόσμοι είναι αλληλένδετοι σε ορισμένα σημεία. Κάποιος μπορεί να πει ότι αμοιβαία αποικαλύπτουν ή "αναδεικνύουν" ο ένας τον άλλο. Τελικά, είναι "ένα" – και μόνο η κατάσταση μας της υπνωτικής απροσεξίας, η εγκόσμια συνείδησή μας, μας εμποδίζει να βιώσουμε αυτή τη "βαθιά" ταύτιση κάθε στιγμή. Ο σκοπός αυτού του σκόπιμου ταξιδιού, με τις "περιπέτειες" του και το ξερίζωμα των συνηθειών, είναι να απελευθερώσει το δερβίση από όλα τα υπνωτικά αποτελέσματα του συνηθισμένου. Το ταξίδι, με άλλα λόγια, σημαίνει την προτροπή προς μια συγκεκριμένη κατάσταση συνείδησης ή "πνευματική κατάσταση" – αυτή της Διαστολής.

Για τον περιπλανώμενο, κάθε άτομο που συναντάει κανείς μπορεί να εγερήσει ως ένας "άγγελος", κάθε τόπος προσκυνήματος που επισκέπτεται κανείς μπορεί να ξεκλειδώσει κάποιο μυθικό όνειρο, κάθε εμπειρία της Φύσης μπορεί να δονήσει με την παρουσία κάποιου "πνεύματος του τόπου". Όντως, ακόμα και το εγκόσμιο και συνηθισμένο μπορεί ξαφνικά να ιδωθεί ως μυστήριο (όπως στο μεγάλο ταξίδι του γιαπωνέζου Zen ποιητή Basho) – ένα πρόσωπο στο πλήθος

⁷ (ΣτΜ) - *Quod Erat Demonstrandum*: "το οποίο έπρεπε να αποδειχτεί."

σ' ένα σιδηροδρομικό σταθμό, κοράκια πάνω στα τηλεφωνικά καλώδια, το ηλιόφως στο βούρκο.

Προφανώς δεν χρειάζεται κανείς να ταξιδέψει για να βιώσει την κατάσταση αυτή. Όμως το ταξίδι μπορεί να χρησιμοποιηθεί – που σημαίνει ότι μια τέχνη του ταξιδιού μπορεί να αποκτηθεί – για να μεγιστοποιήσει τις ευκαιρίες επίτευξης μιας τέτοιας κατάστασης. Είναι ένας *κινούμενος διαλογισμός*, όπως οι Ταοϊκές πολεμικές τέχνες. Το *Καραβάνι του Καλοκαιριού* κινήθηκε προς τα έξω, έξω από τη Μέκκα προς τις πλούσιες εμπορικές χώρες της Συρίας και Υεμένης. Ομοίως ο δερβίσης “βγαίνει έξω” (είναι πάντα “ημέρα κίνησης”), πηγαίνοντας εμπρός, αναχωρώντας, για “αένας διακοπές” όπως το εξέφρασε ένας ποιητής, με μια ανοιχτή Καρδιά, ένα προσεκτικό μάτι (και τις άλλες αισθήσεις), και ένα πόθο για Νόημα, μια δίψα για γνώση. Πρέπει κανείς να παραμένει *άγρυπνος*, εφόσον οτιδήποτε μπορεί ξαφνικά να αποκαλυφθεί ως ένα *σημάδι*. Αυτό ακούγεται σαν ένα είδος “παράνοιας” – παρ’όλο που “μετάνοια” μπορεί να είναι ένας καλύτερος όρος – και πράγματι βρίσκει κανείς “παράφρονες” μεταξύ των δερβίσηδων, “προσελυμένους”, δαμασμένους από θλίψις εισροές, χαμένους στο Φώς. Στην Ανατολή οι παράφρονες συχνά φροντίζονται και θαυμάζονται ως αβιθήτοι άγιοι, διότι η “διανοητική αρρώστια” μπορεί καμιά φορά να εμφανιστεί ως σύμπτωμα της πολύ αγιότητας παρά χωρίς “αίτια”. Η δημοτικότητα της Κάνναβης μεταξύ των δερβίσηδων μπορεί να αποδοθεί στη δυνατότητά της να επιφέρει ένα είδος διαισθητικής προσεκτικότητας που αποτελεί μια ελεγχόμενη παραφροσύνη: - βοτανική μετάνοια.

Όμως το ταξίδι από μόνο του μπορεί να μεθύσει την καρδιά με την ομορφιά της θεοφανούς παρουσίας. Είναι ένα ζήτημα *πρακτικής* – το γυάλισμα του κοσμήματος – η αφαίρεση του βρώδου από την κινούμενη πέτρα⁸.

⁸ (ΣτΜ) - *removal of moss from the rolling stone*: έκφραση που σημαίνει ότι απ-τός που ταξιδεύει ποτέ δεν θα συμβιβαστεί με τα “προνόμια” μιας σταθερής ζωής όπως οικογένεια, εργασία κ.λπ.

Στις παλιές ημέρες (που συνεχίζουν να υπάρχουν σε κάποια μακρινά μέρη της Ανατολής) το Ισλάμ θεωρείτο σαν ένας ολόκληρος κόσμος, ένας μεγάλος κόσμος, ένας χώρος με μεγάλη ευρύτητα μέσα στην οποία το Ισλάμ αγκάλιασε όλη την κοινωνία και τη φύση. Αυτή η ευρύτητα εμφανίστηκε στο κοινωνικό επίπεδο ως *ανοχή*. Υπήρχε χώρος αριετός, ακόμα και για περιθωριακές ομάδες όπως οι τρελοί περιπλανώμενοι δερβίσηδες. Ο Σουφισμός ο ίδιος – ή τουλάχιστον η αυστηρή ορθόδοξη και “σοβαρή” εκ-ση του – κατέλαβε μια κεντρική θέση στην πολιτιστική πραγματεία. Ο “καθένας” καταλάβαινε το σκόπιο ταξίδι σε αναλογία με το Χαίρεται – ο καθένας καταλάβαινε τους δερβίσηδες, ακόμα και αν διαφωνούσαν.

Στις μέρες μας ωστόσο το Ισλάμ θεωρεί τον εαυτό του ως ένα μεροληπτικό κόσμο, περιτριγυρισμένο από δυσπιστία και εχθρότητα, και υποφέρει από εσωτερικά σπασίματα κάθε είδους. Από τον 19ο αιώνα το Ισλάμ έχει χάσει τη σφαιρική του συνείδηση και την έννοια της δικής του ευρύτητας και πληρότητας. Γι' αυτό δεν μπορεί πια το Ισλάμ να βρει εύκολα μια θέση για κάθε περιθωριοποιημένο άτομο και ομάδα εντός ενός πρωτόπου ανοχής και κοινωνικής τάξης. Οι δερβίσηδες τώρα εμφανίζονται ως μια *μη-ανεκτή διαφορά* στην κοινωνία. Κάθε Μουσουλμάνος πρέπει τώρα να είναι ίδιος, ενωμένος ενάντια σε όλους τους αμύητους, και χτυπημένος από το ίδιο πρωτότυπο. Βεβαίως οι Μουσουλμάνοι πάντα “μιμούνταν” τον Προφήτη και θεωρούσαν την εικόνα του ως κανόνα – και αυτό έχει δράσει ως μια ισχυρή ενοποιητική δύναμη για το ύφος και την ουσία εντός του Dar al-Islam. Όμως στις μέρες μας οι πουριτανοί και μεταρρυθμιστές έχουν ξεχάσει ότι αυτή η “μίμηση” δεν είχε στόχο μόνο ένα πρώιμο μεσαιωνικό έμπορο από τη Μέκκα με το όνομα Μωάμεθ αλλά και τον *Insan al-Kamil* (τον “Τέλειο Άνθρωπο” ή “Παγκόσμιο Άνθρωπο”), ένα ιδανικό *συνολογισμού* παρά *απόκλεισμού*, ένα ιδανικό *ακέραιου πολιτισμού* όχι μια στάση αγνότητας σε κίνδυνο, όχι ξενοφοβία μεταμφιεσμένη σε ευσέβεια, όχι ολακληρωτισμός, όχι αντίδραση.

Ο δερβίσης καταδιώκεται στις ημέρες μας στην πλειοψηφία του ισλαμικού κόσμου. Ο πουριτανισμός πάντα εμπεριέχει τις πιο στυγερές όψεις του μοντερνισμού στη σταυροφορία του να εξαλείψει την Πίστη μιας “μεσαιωνικής κρούστας” όπως ο λαϊκός σουφισμός. Και σίγουρα ο τρόπος του περιπλανώμενου δερβίση δεν μπορεί να ευδο-

κιμήσει σε έναν κόσμο αεροπλάνων και πετρελαιοπηγών, εθνικιστικών/σωβινιστικών εχθροπραξιών (και συνεπώς μη-διαπερατών συνόρων), και πουριτανισμού, ο οποίος υποπεύεται κάθε διαφορά ως απειλή. Αυτός ο πουριτανισμός έχει θριαμβεύσει όχι μόνο στην Ανατολή, αλλά κοντινότερα στο σπίτι επίσης. Έχει παρατηρηθεί στην "πειθαρχία του χρόνου" του μοντέρνου πολύ-Προχωρημένου-Καπιταλισμού, και στην πορώδη ακαμψία της καταναλωτικής υπερ-υποταγής, όπως επίσης και στη φανατισμένη αντίδραση και σεξουαλική υστερία της "Χριστιανικής Ορθότητας". Πού μέσα σ' όλα αυτά μπορούμε να βρούμε χώρο για την ποιητική (και παρασιτική!) ζωή της *Άσκοπης Περιπλάνησης* – τη ζωή του Chuang Tzu (ο οποίος επινόησε αυτό το σλόγκαν) και των Ταοϊστών γόνων του – τη ζωή του Saint Francis και των ανυπόδωντων αφοσιωμένων του – τη ζωή (για παράδειγμα) του Nur Ali Shah Isfahani, ενός σούφι ποιητή του 19ου αιώνα ο οποίος εκτελέστηκε στο Ιράν για την τρομερή αίρεση του περιελισσόμενου δερβισισμού;

Εδώ είναι η δεύτερη πλευρά του "προβλήματος του τουρισμού": το πρόβλημα της εξαφάνισης της *"άσκοπης περιπλάνησης"*. Πιθανώς αυτά τα δύο συνδέονται άμεσα, έτσι ώστε όσο πιο δυνατός γίνεται ο τουρισμός τόσο πιο αδύνατος γίνεται ο δερβισισμός. Στην πραγματικότητα, μπορούμε να ρωτήσουμε αν αυτή η μικρή πραγματεία πάνω στην ηδονική ζωή του δερβίση έχει έστω και ελάχιστη σχέση με το σύγχρονο κόσμο. Μπορεί αυτή η γνώση να μας βοηθήσει να ξεπεράσουμε τον τουρισμό, ακόμα και μέσα στη συνείδηση και τη ζωή μας; Ή είναι μόνο μια άσκηση πάνω στη νοσταλγία για χαμένες δυνατότητες – μια μάταιη εντρύφηση στο ρομαντισμό;

Λοιπόν, ναι και όχι. Σίγουρα ομολογώ ότι είμαι ανέλπιστα ρομαντικός όσον αφορά τη *μορφή* της ζωής του δερβίση, σε σημείο να γυρίσω για λίγο την πλάτη μου στα εγκόσμια και να την ακολουθήσω ο ίδιος. Γιατί βεβαίως, δεν έχει στα αλήθεια εξαφανιστεί. Παρακμάζει ναι – αλλά δεν έχει φύγει για πάντα. Τα λίγα που ξέρω για το ταξίδι τα έμαθα σε εκείνα τα χρόνια – έχω ένα χρέος σε αυτή τη "μεσαιωνική κραύστα" το οποίο δεν θα μπορέσω ποτέ να πληρώσω – και ποτέ δεν θα μετανιώσω για τη διαφυγή μου ούτε μια στιγμή. ΑΛΛΑ – δεν θεωρώ ότι η *μορφή* του δερβισισμού είναι η απάντηση στο "πρόβλημα του τουρισμού". Η *μορφή* έχει χάσει τη περισσότερη από την απο-

τελεσματικότητά της. Δεν έχει νόημα να προσπαθήσω να τη "διαφυλάξω" (ας και ήταν ένα τουρσί, ή ένα εργαστηριακό δείγμα) – δεν υπάρχει τίποτα πιο αξιολύπητο από την "επιβίωση".

Όμως: πέρα από τις θελκτικές εξωτερικές μορφές του δερβισισμού υπάρχει η αντίληπτική μήτρα, έτσι να το πώ, την οποία ονομάσαμε "σκόπιμο ταξίδι". Σε αυτό το σημείο δεν θα έπρεπε να νιώθουμε καθόλου αμηχανία για τη "νοσταλγία". Έχουμε αναρωτηθεί για το αν επιθυμούμε ή όχι ένα μέσο για να ανακαλύψουμε την τέχνη του ταξιδιού, για το αν θέλουμε και επιθυμούμε να ξεπεράσουμε "τον εσωτερικό τουρίστα", τη ψευδή συνείδηση που μας σκεπάζει από την εμπειρία των σημαδιών της Αλέραντης Γης. Ο τρόπος του δερβίση (ή του Ταοϊστή, του Φραγκισκανού κ.λπ.) μας ενδιαφέρει – εν τέλει – μόνο στο βαθμό που μπορεί να μας προμηθεύσει με ένα κλειδί – όχι ΤΟ Κλειδί, ίσως – αλλά... ένα κλειδί. Και φυσικά – το μπορεί.

Ένα θεμελιώδες κλειδί για την επιτυχία στο ταξίδι είναι βέβαια η προσεκτικότητα. Το λέμε "paying attention" στα Αγγλικά και "paiement attention" στα Γαλλικά⁹ (στα Αραβικά ωστόσο κανείς δίνει προσοχή) με την ιδέα ότι είμαστε το ίδιο τσιγγούνηδες με την προσεκτικότητά μας όπως με τα λεφτά μας. Αρκετά συχνά μοιάζει ότι κανένας δεν "δίνει προσοχή", ότι καθένας αποθησαυρίζει τη συνείδησή του – τί; την φυλάει για καμιά βροχερή ημέρα; – και ελαττώνει τις φωτιές της αντίληψής από φόβο μην καταναλωθούν όλα τα διαθέσιμα καύσιμα σε ένα και μοναδικό ολοκαύτωμα ανυπόφορης γνώσης.

Αυτό το μοντέλο συνείδησης μοιάζει ωστόσο ύποπτα "Καπιταλιστικό" – σαν να ήταν πράγματι η προσοχή μας ένα περιορισμένο απόθεμα, που αν ξοδευόταν θα ήταν για πάντα μη-ανακτήσιμο. Εμφανίζεται τώρα μια *τοκογλυφία* της αντίληψης: απαιτούμε τόκο στην πληρωμή-μας-της-προσοχής, σαν να ήταν ένα δάνειο παρά μια δαπάνη. Ή σαν να απειλείτο η συνείδησή μας από έναν εντροπικό "καυστικό θάνατο" ενάντια στον οποίο η καλύτερη άμυνα πρέπει να απο-

⁹ (Στκ) Και οι δυο εκφράσεις κατά λέξη σημαίνουν "πληρώνω προσοχή" αν και μεταφράζονται ως "δίνω προσοχή" στα Ελληνικά. Εδώ, ανάλογα με το πώς απαιτείται από το κείμενο το αποδίδουμε σε άλλα σημεία ως "πληρώνω ~" και σε άλλα ως "δίνω προσοχή".

τελείται από μια μουντή μέτρια κατάσταση ύπνωσης της απρόθυμης ημι-προσοχής – μια τσιγγουνιά των ψυχικών αποθεμάτων – μια *άρνηση* να παρατηρήσεις το απροσδόκητο ή να γευτείς το θαύμα του συνηθισμένου – μια έλλειψη *γενναιοδωρίας*.

Αλλά τι θα γινόταν αν μεταχειριζόμασταν την αντίληψή μας σαν χάρισμα παρά σαν πληρωμή; Τι θα γινόταν αν *δίναμε* προσοχή αντί να τη *πληρώνουμε*; Σύμφωνα με το νόμο της αμοιβαιότητας, το χάρισμα ανταποδίδεται με ένα χάρισμα – δεν υπάρχει ανάληψη, σπάνι, χρέος έναντι του Κεφάλαιου, ένδεια, τιμωρία για το χάρισμα της προσοχής μας, και δεν υπάρχει τέλος στη δυνατότητα της προσεκτικότητας.

Η συνειδησή μας δεν είναι ένα εμπόρευμα, ούτε μια συμβολαϊκή συμφωνία μεταξύ του Καρτεσιανού Εγώ και της αβύσσου της Τιποτενιοσύνης, ούτε απλά μια λειτουργία κάποιας κρεατομηχανής με περιορισμένη εγγόηση. Αλήθεια, τελικά φθειρόμαστε και σπάμε. Κατά μια συγκεκριμένη έννοια το απόθεμα των ενεργειών μας έχει νόημα – “φυλάμε” τους εαυτούς μας για τις αληθινά σημαντικές στιγμές, τα “δια-περάσματα”, τις “κορυφαίες εμπειρίες”.

Αλλά εάν απεικονίσουμε τους εαυτούς μας σαν ρηχά νομισματο-πορτοφόλια – αν φράζουμε τις “πόρτες τις αντίληψης” – σαν φοβισμένοι χωριάτες στο ουρλιαχτό λύκων – αν ποτέ δεν “δίνουμε προσοχή” – πώς θα αναγνωρίσουμε τον ερχομό και την άφιξη αυτών των πολύτιμων στιγμών, αυτών των *ανοιγμάτων*;

Χρειαζόμαστε ένα μοντέλο γνωστικής ικανότητας που δίνει έμφαση στη “μαγεία” της αμοιβαιότητας: το να *δίνεις* προσοχή είναι το να *λαμβάνεις* προσοχή, σαν να απαντά το σύμπαν κατά κάποιο μυστήριο τρόπο στη γνωστική ικανότητά μας με μια εισροή αβίαστης χάριτος. Αν πείθαμε τους εαυτούς μας ότι η προσεκτικότητα ακολουθά έναν κανόνα “συνέργειας” παρά ένα νόμο εξάντλησης αποθεμάτων, μπορεί να αρχίσουμε να ξεπερνάμε στους εαυτούς μας την κοινότυπη εγκοσμιότητα της καθημερινής απροσεξίας, και να ανοίξουμε τους εαυτούς μας σε “υψηλότερες καταστάσεις”.

Σε κάθε περίπτωση, το γεγονός παραμένει ότι αν δεν μάθουμε να καλλιεργούμε τέτοιες καταστάσεις, το ταξίδι δεν θα ανέλθει σε κάτι

περισσότερο απ'τον τουρισμό. Και για αυτούς από εμάς που δεν είναι ακόμα ειδήμονες στο Ζεν του ταξιδιού, η καλλιέργεια αυτών των καταστάσεων απαιτεί πράγματι μια αρχική δαπάνη ενέργειας. Έχουμε αναστολές να καταπνίξουμε, αναποφασιστικότητες να υπερνικήσουμε, συνήθειες εσωστρέφειας ή σχολαστικότητας να σπάσουμε, φόβους να εξευγενίσουμε. Η τρίτου βαθμού μένω-στο-σπίτι συνειδησή μας μοιάζει να έχει ασφάλεια και άνεση συγκριτικά με τους κινδύνους και τις ταλαιπωρίες του Δρόμου με τον αιώνιο νεωτερισμό του, τις αδιάκοπες απαιτήσεις του της προσοχής μας. “Ο φόβος της ελευθερίας” δηλητηριάζει το ασυνείδητό μας, παρά τη συνειδητή μας *επιθυμία* για ελευθερία στο ταξίδι. Η τέχνη που σπάνια αναζητούμε απαντάται ως ένα φυσικό ταλέντο. Πρέπει να καλλιεργηθεί - εξασκηθεί - τελειοποιηθεί. Πρέπει να *συγκεντρώσουμε* τη θέληση για *σκόπιμο ταξίδι*.

Είναι κοινοτοπία να παραπονούμαστε ότι η διαφορά εξαφάνιζεται από τον κόσμο – και είναι αλήθεια, επίσης. Αλλά είναι μερικές φορές εκπληκτικό το να ανακαλύπτεις πόσο ελαστικό και οργανικό μπορεί το διαφορετικό να είναι. Ακόμα και στην Αμερική, την χώρα των Εμπορικών Κέντρων και των TV, οι τοπικές διαφορές όχι μόνο επιβιώνουν αλλά μεταλλάσσονται και ευδοκιμούν στα μικρά διάκενα, στις ραγμές που τέμνουν το μονολιθικό, πέρα από την παρατήρηση του Βλέμματος των Media, αθέατες ακόμα και στην τοπική μπουρζουαζία. Αν όλος ο κόσμος γίνεται μονοδιάστατος, είναι ανάγκη να κοιτάζουμε *ανάμεσα* στις διαστάσεις.

Σκέφτομαι το ταξίδι ως ένα *φράκταλ*¹⁰ στη φύση. Λαμβάνει χώρα στο χάρτη-ως-κείμενο, έξω από την επίσημη Κοινή Συνείνεση, όπως εκείνα τα κρυμμένα και βαθιά χωμένα πρότυπα τα οποία σφίγγονται μέσα στις άπειρες διχάλες μη-γραμμικών εξισώσεων στον παράξενο κόσμο των μαθηματικών του χάους. Στην πραγματικότητα ο κόσμος δεν έχει πλήρως χαρτογραφηθεί, γιατί οι άνθρωποι και οι καθημερινές ζωές τους έχουν αποκλειστεί από τον χάρτη, ή αντιμετωπιστεί ως

¹⁰ (ΣτΜ) *φράκταλ (fractal)*: συνάρτηση της οποίας όσα η ανάλυση μεγαλώνει δίνει περιοδικά την ίδια εικόνα. Πιο απλά πρόκειται π.χ. για ένα αντικείμενο το οποίο όσο κι αν αναλύουμε ποτέ δεν οδηγούμαστε σε πέρας, αλλά σε μια μικρότερη “κλίμακα” της εικόνας του.

“απρόσωπες στατιστικές” ή ξεχαστεί. Στις φράκταλ διαστάσεις της ανεπίσημης πραγματικότητας όλα τα ανθρώπινα όντα – και ακόμα πολλοί “τύποι” – παραμένουν μοναδικά και διαφορετικά. “Αγνά” και “απείραχτα”, ίσως όχι. Ίσως κανένας και πουθενά δεν ήταν ποτέ στα αλήθεια αγνός. Η αγνότητα είναι μια θέληση-της-χούφτας, και ίσως και μια επικίνδυνη μορφή ολοκληρωτισμού. Η ζωή είναι ένδοξα άναγνη. Η ζωή παρεκκλίνει.

Στα 1950 οι Γάλλοι καταστασιακοί ανέπτυξαν μια τεχνική για το ταξίδι την οποία ονόμασαν *dérive*, “παρέκλιση”.¹¹ Εχάν αφήσει με τους εαυτούς τους που δεν αφήναν ποτέ τις συνήθειες διαδρομές και μονοπάτια από τις οδηγημένες-από τη συνήθεια-ζωές τους· αντιλήφθηκαν ότι δεν είχαν δει ποτέ το Παρίσι. Αρχισαν να πραγματοποιούν ασυγκρότητες τυχαίες διαδρομές μέσα στην πόλη, πεζοπορώντας και σεργιανίζοντας τη μέρα, πίνοντας τη νύχτα, ανοίγοντας το σφιγμένο μικρό τους κόσμο σε μια λεπτα ήσυχουτα φτωχογειτονιών, προαστείων, κήπων και περιπετειών. Έγιναν επαναστατικές εκδόσεις του μπιαντλερικού *famous flaneur*, του τεμπέλη περιπατητή, του εκτοπισμένου υποκείμενου του αστικού καπιταλισμού. Η άσκοπη τους περιπλάνηση έγινε εξεγερτική πράξη.

Και τώρα, κάτι παραμένει δυνατό – η άσκοπη περιπλάνηση, η μυστήρια παρέκλιση. Το ταξίδι δεν μπορεί να εγκλωβιστεί στο επιτρεπτό (και απονεκρωτικό) βλέμμα του τουρίστα, για τον οποίο όλος ο κόσμος είναι αδρανής, ένας σβώλος γραφικότητας, που περιμένει να καταναλωθεί – γιατί το όλο ζήτημα της άδειας είναι μια αυταπάτη. Μπορούμε να εκδώσουμε τις δικές μας ταξιδιωτικές άδειες. Μπορούμε να επιτρέψουμε στους εαυτούς μας να συμμετέχουν, να βιώνουν τον κόσμο σαν μια ζωντανή συνάφεια όχι σαν ένα θεματικό πάρκο. Κουβαλάμε εντός του εαυτού μας τις καρδιές των ταξιδιωτών, και δεν έχουμε ανάγκη από κανέναν ειδικό να καθορίσει και να

¹¹ (ΣτΜ): ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το *dérive*, λέξη αντίστοιχη με το γαλλικό *dérive*. Και τα δυο κατά λέξη μεταφράζονται ως “παρέκλιση”, αν και στα Ελλη-νικά η *dérive* των καταστασιακών έχει μεταφραστεί τις περισσότερες φορές ως “περιπλάνηση”. Εδώ το αφήνουμε “παρέκλιση” για να διαφοροποιηθεί από την απλή περιπλάνηση-περιφορά (*wandering*) των δερβίσηδων, στην οποία έχει αναφερθεί πιο πριν.

περιορίσει τις περισσότερο-από-φράκταλ συνθετότητές μας, να “ερμηνεύσουν” για εμάς, να μεσολαβήσουν την εμπειρία για εμάς, να μας πούλησουν πίσω τις εικόνες των επιθυμιών μας.

Η μυστήρια παρέκλιση ξαναγεννήθηκε. Κρατήστε τη μυστική.

